

„A bizonytalanság fázisába léptünk”

– *Budapesti beszélgetés Kis Jánossal az új szovjet politika kihatásairól* –

Az alábbi interjút Kis János, a budapesti *Beszélő* szerkesztője a párizsi *Nouvelle Alternative* c. folyóiratnak adta franciául 1987. február végén. (1987/6. szám)

– *Jól tájékozottak a magyarok a szovjetunióbeli „változásokról”?*

– Magyarországon bőségesebbek a szovjet helyzetről szóló információk, mint az NDK-ban vagy Csehszlovákiában. De azért van bizonyos cenzúra. A sajtó némileg ködös szavakban tudósított Szaharov szabadulásáról, azt azonban nem közölte világosan, hogy személyesen Gorbacsov telefonált neki és hívta vissza Moszkvába. Ugyanígy meg kellett várnunk Geraszimov külügyminisztériumi szóvivő sajtótájékoztatóját ill. az arról szóló beszámolót, hogy tudomást szerezzünk szovjet zsidók tüntetéséről és a civilruhás rendőrökkel történt dulakodásáról. Az is előfordult, hogy meghúzták Gorbacsov egyes beszédeit.

– *Mivel magyarázható ez a magatartás?*

– Véleményem szerint a magyar vezetésnek a szovjetunióbeli „változások” iránti óvatosságával. Bizonytalannak ítélik Gorbacsov esélyeit és tartanak a módszereitől. Természetesen egyes reformokat a „magyar modell” ihletett. De nálunk ezeket a reformokat óvatosan, húsz év alatt fokozatosan vezették be, azzal a céllal, hogy elkerüljék a konfliktusokat és leszereljék velük a társadalmat. Ezzel szemben Gorbacsov a bürokratikus hatalmi szférán kívül eső szektorok mozgósításával igyekszik nyomást gyakorolni a bürokráciára. Nemcsak az alkotó értelmiségben, hanem minden társadalmi csoportban, közgazdászokban, mér-

nőkökben, munkásokban keres támaszt a maga számára. Kétségtelen, hogy nehéz meghatározni, melyek a mozgósítható társadalmi csoportok, s bizonyára még nehezebb hatni rájuk. Viszont egyértelmű, hogy ki ellen irányul az akció: a reformellenes pártapparátus ellen. A magyar vezetők nagyon rossz szemmel nézik ezt a módszert, mivel attól félnek, hogy valami járványos kórt tartalmaz, ami megtámadhatja a politikai stabilitást. Magatartásuk árnyaltabb ugyan, ám alig különbözik a csehszlovák és kelet-német vezetőkétől. Mindnyájan ugyanabban a formulában kerestek menedéket: „minden ország saját nemzeti útját követi”. Nemrégén a magyar külügyminisztériumi államtitkár összegezte a rádióban a hivatalos álláspontot: „Rokonszenvvel követjük a szovjet fejlődést, de nem kell utánoznunk...”.

– *És hogyan reagál a magyar lakosság?*

– Szaharov szabadulásáig szinte teljes volt a közömbösség. Azóta egyre nagyobb az érdeklődés a politika iránt fogékonyak körében, nemcsak az értelmiség soraiban. Szaharov rehabilitálása valóban hasznos sokk volt. Annál is inkább, mivel nálunk már régóta kiszabadultak az 1956-os politikai foglyok, de soha nem lettek teljesen rehabilitálva. Ők nem mondhatják el véleményüket a televízióban. Ez pedig hatalmas különbség! Végül is Gorbacsov, elődeitől eltérően, kezd népszerűvé válni a magyarok körében.

– *Milyen hatással lehetnek a magyar helyzetre a Szovjetunióban zajló változások?*

– Ha folytatódik ott az „új vonal”, itt elkerülhetetlen következményekkel fog járni. Mégpedig belső okokból: Magyarország gazdasági, társadalmi és erkölcsi válsággal küzd, amely évről évre súlyosbodik. A nyolcvanas évek elejéig a fogyasztói társadalom felfedezése eufórikussá tette az országot. Az emberek úgy gondolták, hogy jó kormányuk van. Ez az időszak a pénzkeresésre és a magánélet berendezésére irányuló ügyeskedések diadala volt. Jelenleg egyre erősödik az az érzés, hogy a kormány képtelen megoldást találni a problémákra: az inflációra, a reálbérek csökkenésére, a technológiai elmaradottságra, az infrastruktúra elöregedésére. Szinte teljesen megakadtak a reformok. A vezetőség bénult várakozással tekint a ma 75 éves Kádár János utódlása elé. Ebben a helyzetben valami politizálódás figyelhető meg, például a környezetvédő mozgalmak egyre népszerűbbek a fiatalok között és növekszik az érdeklődés az 56-os forradalom

íránt. De külső tényezők is latba esnek. Elsősorban a szomszédos Csehszlovákiában lévő helyzet alakulására gondolok. Ez az ország függ a legerősebben a Szovjetuniótól, itt tapasztalható a legnagyobb merevség a külső nyomás hatására. A vezetőség belső egyensúlya közvetlenül a szovjet vezetőség egyensúlyának függvénye. Már most megosztott a Politikai Bizottság: vannak a rejtett reformátorok, mint Strougal, másrészt a „bunker”: Husak és Bilak. Ha változások történnek a prágai vezetőségben és politikában, akkor ez feltétlenül nagy hatással lesz a magyar helyzetre.

– *Gondolja, hogy Gorbacsov nagyobb autonómiát kíván juttatni a kelet-európai országoknak?*

– Ebben a tekintetben Gorbacsov ellentmondásosan viselkedik. Toleránsabbnak kellene lennie az egyes országok belső fejlődése iránt. Ősszel, a KGST pártvezetőinek kijelentette, hogy „szakítani kell a Szovjetunió eddigi paternalizmusával, és minden országnak a saját útján kell járnia”. Ez az elmélet. Másrészt azonban, mint egy gazdaságilag hanyatló birodalom vezetője, mivel a birodalomnak szüksége van a kelet-európai országok erőforrásaira és arra, hogy megmaradjanak a nyugati technológiák közvetítőinek a Szovjetunió felé, Gorbacsovnak rendet kell tartania a KGST-ben. Mostanáig semmi nem utal arra, hogy „piacosítani” akarná a KGST mechanizmusait. Továbbra is minden erősen centralizált.

A gazdasági kapcsolatokban pillanatnyilag nem várok változásokat. De a „szovjet példa” minden kelet-európai népnek teret nyit. Vannak pozitív, támogatásra érdemes határozatok: a jogállam normáinak bevezetése, a hatalom decentralizációja. Még akkor is, ha a folyamat nem mentes az ellentmondásoktól. Így például Gorbacsov bürokratikus módszereket használ egyes helyi klikkek letörésére, s miközben „nyíltságra” szólítja a sajtót, szabadságát nem garantálja jogokkal.

E „nyíltság” pillanatnyilag arra szolgál, hogy a hatalom kiválaszthatja a sajtó számára az apparátus elleni támadás célpontjait. Szkepticizmusom ellenére optimista vagyok. A Szovjetunióban megindult pezsgés egész Kelet-Európát föl fogja rázni. Jól látható ez már Lengyelországban. Jaruzelski arra használja a moszkvai „változásokat”, hogy megszilárdítsa hatalmát, eltávolítsa riválisait és ugyanakkor utat találjon a társadalom felé. A „gorbacsovi”

reformok dinamizmusa Magyarországon oda vezethet, hogy meg-erősödnek a mi saját reformjaink radikalizálását sürgető elemek, meggyengülnek a „mozdíthatatlanság” hívei és mozgásba lendül a társadalom.

– *Vannak-e számottevő különbségek a Szovjetunióban folyamatban lévő reformok és a Magyarországon már megvalósult reformok között?*

– Gazdasági téren Gorbacsov a hetvenes években megkezdett magyar és lengyel reformokból merít ihletést. Csakhogy a mai helyzet sokkal kedvezőtlenebb. Ahhoz, hogy a reformok sikeresek legyenek, egy működő piacra van szükség. Ez pedig egyáltalán nincs meg a Szovjetunióban. A nyugati hitelek még Magyarországon sem egy valódi piacgazdaság megteremtésére szolgáltak. Ehelyett az történt, hogy nyugati forrásokkal helyettesítették a feltétlenül szükséges mélyreható reformokat, ami katasztrófális eladósodást vont magával. Módosították a termékpiacot, anélkül, hogy tőkepiacot hoztak volna létre és a vállalatoknak független intézményes kereteket biztosítottak volna. Mindenek előtt változatlan maradt a párt és a gazdasági élet közötti kapcsolat.

A megtorpant reformizmus egy hibrid rendszert szült: se terv nincs, se piac. A szabályozó mechanizmusok nem monetáris vagy adóügyi, hanem adminisztratív jellegűek. Ez a gazdasági oka a jelenlegi bénultságnak. A mi reformjainkból merítő Szovjetunióval megeshet, hogy ugyanilyen típusú problémákkal találja magát majd szemben. Kérdés, hogyan fogja tudni megoldani őket.

Politikai téren azonosak a struktúrák, de a szabadságjogok jóval nagyobbak Magyarországon, mint a Szovjetunióban. Nincsenek véleménynyilvánítás miatt elítélt foglyok, bizonyos alkotói szabadság uralkodik, a vállalatoknál van munkásrészvétel, vannak külföldi utazási lehetőségek. Egy lassú fejlődés eredményeképpen a társadalom valódi autonómiával rendelkezik az állammal szemben. Nagyon eltérő, a Szovjetunióhoz képest sokkal kritikusabb lett a közgondolkodás. A „magyar fejlődés” – minden várható korlátja és akadálya ellenére – pozitív szociális és politikai következményekkel lesz a Szovjetunióra.

– *Biztos lehet-e Gorbacsov abban, hogy nem veszti el a hatalmát?*

– Nem hiszem, hogy az elkövetkező hónapokban eltávolítanák. Biztosított a személyi hatalma. Kényelmes többséggel rendel-

kezik a párt titkárságában és a Politikai Bizottságban. Más kérdés azonban, hogy képes lesz-e végigvinni a reformokat és kellő súlylyal tud-e nehezédni az apparátus középrétegeire.

– *Siker esetén vezethetnek-e a reformok pluralizmushoz?*

– Nem ebben a században! Ez föl sem merül. Gorbacsov középtávú célja arra korlátozódik, hogy valamelyest demokratizálódjon a fennálló rendszer, megélénküljön a belső pártélet, a társadalomhoz legközelebb álló szférák ellenőrzést gyakoroljanak a bürokrácia felett... Egy kicsit a „Prágai Tavasz” mintájára.

– *De éppen 68-ban, Csehszlovákiában a reformok láncolata felvetette a politikai demokrácia kérdését!*

– A 68-as Csehszlovákia és a 87-es Szovjetunió között döntő különbség van, nevezetesen a társadalmi mozgalom tekintetében. Gorbacsov pillanatnyilag azért ingadozik a bürokrácián kívül eső rétegek bevonása és a bürokratikus intézkedések között, mert nincs mögötte erős társadalmi mozgalom.

– *Gondolja-e, hogy Gorbacsov egy új Hruscsov?*

– Hruscsov számára nem volt fontos az állampolgári jogok megszilárdítása. Igaz ugyan, hogy meg akarta szüntetni az állandó sztálini terrort, ám a szelektív elnyomás megszüntetése nélkül. Az 1953 és 56 között kiürített „Gulag” újra megtelt 1959-ben. A „gazdasági bűntényeket” a hatvanas évek elején találták fel. De van egy másik alapvető különbség is. Hruscsov meg volt győződve a rendszer fölényéről, amennyiben eltávolítják belőle a sztálinizmus visszásságait. Azt ígérte, hogy a nyolcvanas években hiánytalanul megvalósul a kommunizmus! Ezzel szemben Gorbacsov tisztában van a válság súlyosságával. Radikális reformokra törekszik, egyenesen „forradalminak” nevezve őket. Véleményem szerint e folyamat visszafordíthatatlan. Ami persze nem jelenti azt, hogy a reformizmus mindenképpen győzedelmeskedni fog. De a rendszer olyan válsággal küzd, hogy nem lehetséges egy brezsnyevi konszolidáció. Az alábbi alternatíva áll fenn: teljes vagy részleges siker avagy nyílt válság. A bizonytalanság fázisába léptünk. És senki nem tudja, mikor vagy hogyan fog végződni. Moszkvában, illetve Prágában, Varsóban és Budapesten.